

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כו עמוד א

אלא: בתחילה היו אומרים אחד זה אחד זה פסולין, משרבו האנסין, ומאי נינהו - ארנונא. **כדמכריז רבי ינאי: פוקו זרעו בשביעית, משום ארנונא.** חזרו לומר: אוספין - כשרין, סוחרין - פסולין.

רש"י מסכת סנהדרין דף כו עמוד א

פוקו זרעו בשביעית - שביעית בזמן הזה דרבנן, דבטלה קדושת הארץ.

תוספות מסכת סנהדרין דף כו עמוד א

משרבו האנסין ומאי נינהו ארנונא - וא"ת ומשום ארנונא התירו לחרוש ולזרוע דהויא איסורא מדאורייתא וי"ל דמיירי בשביעית בזמן הזה דרבנן אי נמי י"ל דפקוח נפש הוא ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרענו ומתים בתפיסת המלך והכי איתמר בירושלמי משום חיי נפש.

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב

תנן: משקין בית השלחין במועד ובשביעית. בשלמא מועד משום טירחא הוא, ובמקום פסידא שרו רבנן. אלא שביעית, בין למאן דאמר משום זרע, ובין למאן דאמר משום חורש - זריעה וחרשה בשביעית מי שרי? - **אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא.** דתניא, רבי אומר: +דברים ט"ו+ וזה דבר השמטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים.

רש"י מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב

בשביעית בזמן הזה - דרבנן.
ורבי היא - דאמר דהוא מדרבנן, ומילתא דפסידא - שרו רבנן.
בזמן שאי אתה משמט קרקע כו' - מכלל דאיכא זמן דלא משמט קרקע, ואיזה זה - בזמן הזה.

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף לו עמוד א

ומי איכא מידי, דמדאורייתא משמטא שביעית, והתקין הלל דלא משמטא? **אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא;** דתניא, רבי אומר: +דברים ט"ו+ וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים.

רש"י מסכת גיטין דף לו עמוד א

בשביעית בזמן הזה - והלל כרבי סבירא ליה דאמר שביעית להשמטת מלוה בזמן הזה דרבנן הוא ואע"ג דהלל בבית שני הוה סבירא ליה לאביי דבבית שני הואיל ולא היה יובל נהוג לא נהגו שמיטין מדאורייתא ודאמרינן בערכין (דף לב:) מנו יובלות לקדש שמיטין מדרבנן קאמר ומצאתי בתלמידי רבינו יצחק הלוי שכתב במסכת גיטין בירושלמי מנין שאין השמיטה נהגת אלא בזמן שיובל נהוג שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית אבל בת"כ ראיתי דשביעית נהוג בזמן שאין יובל נהוג ואומר אני שהוא מחלוקת.

תוספות מסכת גיטין דף לו עמוד א

בזמן שאתה משמט כו' - פירש בקונט' דהשמטת קרקע לא נהגא בבית שני כדאמרי' בירושלמי בפרקין מנין שאין שמיטה נהגת אלא בזמן שהיובל נהוג שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית כו' ובבית שני הואיל ולא נהג יובל שלא היו כל יושביה עליה לא נהגא שמיטה מדאורייתא והא דאמרי' בערכין (דף לב:) מנו יובלות לקדש שמיטין היינו מדרבנן וקשה לר"ת דהיה לו להביא דירושלמי ואפי' נאמר דסמך אההיא והך דהכא מייתי משום כספים אכתי קשה בריש מועד קטן (דף ב:) דפריך חרישה וזריעה בשביעית מי שרי ומייתי הך דהכא והתם לא שייך כלל לאתויי אלא ההיא דירושלמי ונראה לר"ת דהשמטת קרקע דהכא ודהתם לא איירי בחרישה וזריעה אלא בשדות החוזרות לבעלים ביובל והשמטת קרקע קרי ליובל ולשביעית השמטת כספים דשמיטה משמטת כספים ולא יובל כדאמרינן בהדיא בפרשת ראה אנכי ודריש לה מדבר השמיטה שמוט וה"ק בזמן שאתה משמט יובל אתה משמט שביעית כי ההיא דירושלמי ואר"ת דבבית שני נהג יובל דאמרינן בפרק ד' מחוסרי כפרה (כריתות דף יא.) ואשמים איל צאן על אשמתם מלמד שכולן שפחות חרופות בעלו ושפחה חרופה היינו חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי ועבד עברי אינו נהוג אלא בזמן שהיובל נהוג כדאמר בס"פ המקדיש שדהו (ערכין דף כט.) ולא מסתבר לומר שהביאו על שבעלו שפחות חרופות בבית ראשון כדאשכחן בספ"ק דהוריות (דף ו.) שהביאו על ע"ז שעבדו בימי צדקיהו דבע"ז אשכחן דנחשדו אבל על שפחה חרופה לא אשכחן דנחשדו ועוד דהא נהג בתי ערי חומה בבית שני כדתנן במסכת ערכין (דף לא:) ומייתי לה לקמן במי שאחזו (דף עד:) בראשונה היה נטמן התקינו כו' ואמרינן נמי בסוף המקדיש שדהו (ערכין כט.) דבתי ערי חומה אין נוהגין אלא בזמן שיובל נהוג ולא תיקון הלל פרוסבול לדורו שהרי היה בזמן הבית ודהלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בפני הבית ק' שנה (שבת טו.) אלא לאחר חורבן דהווי ידעי דחרוב ביתא כדאמרינן בנזיר בפ' ב"ש (דף לב:) והא דבעי בסמוך לדריה תקין לאו לדריה ממש אלא לדור הסמוך אחר חורבן אי נמי

ההיא בעיא אליבא דרבא דמשני הפקר ב"ד היה הפקר והא דאמר בסוף ערכין (דף לב:) מנו יבולות לקדש שמיטין דמשמע דיובל לא נהג היינו למאי דס"ד התם מעיקרא דלא חזרו עשרת השבטים שגלו ולא היו בגלות בבל אלא ב' שבטים וכשעלו בבית שני לא היו כל יושביה עליה אבל במסקנא דאמרי' דירמיהו החזירן ויאשיהו מלך עליהן נמצאו דהיו שם מי"ב שבטים ואע"ג שלא עלו כולם חשיב כל יושביה ומיהו קשה דזיל קרי בי רב הוא דבעזרא מני לכל י"ב שבטים.

תלמוד ירושלמי מסכת שביעית פרק י דף לט טור ג/ה"א

תמן אמרין אפי' כמאן דאמר מעשרות דבר תורה מודה בשמיטה שהיא מדבריהן דתני וזה דבר השמיטה שמוט רבי אומ' שני שמיטין הללו שמיטה ויובל בשעה שהיובל נהג שמיטה נהגת דבר תורה פסקו היובילות שמיטה נהגת מדבריהן אימתי פסקו היובילות יושביה בזמן שיושביה עליה לא בזמן שגלו מתוכה היו עליה אבל היו מעורבבין שבט יהודה בבנימן ושבט בנימן ביהודה יכול יהו היובילות נהגין תלמוד לומר יושביה לכל יושביה נמצאת אומר כיון שגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט המנשה בטלו היובילות

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף פב עמוד ב

ואנא דאמרי כרבי יוסי; דתניא בסדר עולם: +דברים ל'+ אשר ירשו אבותיך וירשתה - ירושה ראשונה ושניה יש להן, ושלישית אין להן, וא"ר יוחנן: מאן תנא סדר עולם? רבי יוסי.

רש"י מסכת יבמות דף פב עמוד ב

ואנא אמינא לרבי יוסי - דהא מתני' ר' יוסי קאמר לה אנדרוגינוס כהן וכו' ולדידיה אמינא אף מאכילה בחזה ושוק דהא תרומה נמי לר' יוסי דאורייתא היא אף בזמן הזה. ירושה ראשונה - בימי יהושע היא ירושה וכן שניה דבימי עזרא דכשגלו גלות ראשונה בטלה קדושת הארץ. שלישית אין להם - כלומר לא בעי למהדר ומירתא דירושה עומדת היא ואשמעינן האי קרא דלא בטלה קדושת הארץ בגלות טיטוס.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד

הלכה כה

אין שביעית נהגת אלא בארץ ישראל בלבד שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו', ונהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ט

הלכה ב

אין שמיטת כספים נהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נהג שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ.

הלכה ג

ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נהגת בזמן הזה בכ"מ, ואע"פ שאין היובל נהג כדי שלא תשתכח תורת שמיטת הכספים מישראל.

רמב"ם הלכות תרומות פרק א

הלכה א

התרומות והמעשרות אינן נהגין מן התורה אלא בארץ ישראל, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, ונביאים התקינו שיהו נהגות אפילו בארץ שנער מפני שהיא סמוכה לא"י ורוב ישראל הולכין ושבין שם, והחכמים הראשונים התקינו שיהיו נהגות אף בארץ מצרים ובארץ עמון ומואב מפני שהם סביבות לא"י.

הלכה כו

התרומה בזמן הזה ואפילו במקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהן שאין לך תרומה של תורה אלא בא"י בלבד, ובזמן שכל ישראל שם שנאמר כי תבואו ביאת כולכם כשהיו בירושלם ראשונ' וכמו שהן עתידין לחזור בירושלם שלישית, לא כשהיו בירושלם שנייה שהיתה בימי עזרא שהיתה ביאת מקצתן ולפיכך לא חייבה אותן מן התורה, וכן יראה לי שהוא הדין במעשרות שאין חייבין בזמן הזה אלא מדבריהם כתרומה. +/השגת הראב"ד/ התרומה בזמן הזה וכו' עד שהן עתידין לחזור בירושלם שלישית. א"א לא כיון להלכה יפה דהא קי"ל כרבי יוחנן דאמר ביבמות תרומה בזמן הזה דאורייתא והוא עצמו נראה שכך כתב בתחלת הספר ואי איתא להא מילתא בחלה הוא דאיתא. +

רמב"ם הלכות ביכורים פרק ה

הלכה ה

אין חייבין בחלה מן התורה אלא בא"י בלבד שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ וגו', ובזמן שכל ישראל שם שנאמר בבואכם ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם, לפיכך חלה בזמן הזה אפילו בימי עזרא בארץ ישראל אינה אלא מדבריהם כמו שביארנו בתרומה.

רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ו

הלכה יד

כל מקום שלא נעשה בכל אלו וכסדר הזה אין קדוש גמור וזה שעשה עזרא שתי תודות זכרון הוא שעשה לא במעשי נתקדש המקום שלא היה שם לא מלך ולא אורים ותומים, ובמה נתקדשה בקדושה ראשונה שקדשה שלמה שהוא

קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידש לעתיד לבא. +/השגת הראב"ד/ בקדושה ראשונה שקדשה שלמה. א"א סברת עצמו היא זו ולא ידעתי מאין לו ובכמה מקומות במשנה אם אין מקדש ירקב ובגמ' אמרו דנפול מחיצות אלמא למ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא לא חלק בין מקדש לירושלים לשאר א"י ולא עוד אלא שאני אומר שאפילו לרבי יוסי דאמר קדושה שנייה קדשה לעתיד לבא לא אמר אלא לשאר א"י אבל לירושלים ולמקדש לא אמר לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד י"י לעולם כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת. +

הלכה טו

לפיכך מקריבין הקרבנות כולן אע"פ שאין שם בית בנוי, ואוכלין קדשי קדשים בכל העזרה אע"פ שהיא חריבה ואינה מוקפת במחיצה ואוכלין קדשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים אף על פי שאין שם חומות שהקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא.

הלכה טז

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אע"פ ששמומין בקדושתן הן עומדים אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואע"פ שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה.

כסף משנה הלכות בית הבחירה פרק ו

הלכה טז

ומ"ש בשאר א"י שלא קדשה לעתיד לבא נתבאר בראש הלכות תרומות בס"ד. ומ"ש הראב"ד ובכמה מקומות במשנה אם אין מקדש ירקב ובגמרא אמרו דנפול מחיצות אלמא למ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא לא חילק בין מקדש לירושלים לשאר א"י י"ל אין משם ראייה דכיון דחזינן דרבי יהושע דהלכתא כוותיה סבר דקדשה לעתיד לבא ולא הזכיר אלא ירושלים ומקדש ממילא אית לן למשמע דבהני דוקא קאמרי לא בשאר א"י ונתן רבינו טעם לדבר אך הנך מקומות דקתני אם אין מקדש ירקב קשו ואין לומר דאתו דלא כהלכתא שהרי רבינו פסק כן בפ"ז מהלכות מעשר שני וצ"ע. ומ"ש ולא עוד אלא שאני אומר שאפילו לרבי יוסי דאמר קדושה שנייה קדשה לעתיד לבא לא אמר אלא לשאר א"י וכו' אני אומר אם קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה דאעפ"כ למה היה מניח עזרא מלקדש לעתיד לבא שמא בזמן החרבן יותן לנו רשות להקריב. ומ"ש לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת אני תמה דמעיקרא משמע דכמספק אמרה ובסוף דבריו נראה דפשיטא ליה וחידוש גדול הוא והיה צריך להביא ראייה. ומ"מ מ"ש רבינו אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש וכו' וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה וכו' איני יודע מה כח חזקה גדול מכח כיבוש ולמה לא נאמר בחזקה גם כן משנלקחה הארץ מידינו בטלה חזקה ותו בראשונה שנתקדשה בכיבוש וכי לא היה שם חזקה אטו מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש וצל"ע:

כסף משנה הלכות שמיטה ויובל פרק ד

הלכה כה

אין שביעית נוהגת אלא בא"י בלבד וכו'. ירושלמי פ"ו דשביעית (הלכה א') ומשנה בספ"ק דקידושין (דף ל"ו): כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ; ונוהגת בין בפני הבית וכו'. בפרק השולח (גיטין דף ל"ו) לגבי פרוזבול רבי היא דתניא וזה דבר השמטה שמוט בשתי שמטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקע ואחת שמטת כספים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים ופירש רש"י אע"ג דהלל בבית שני הוה ס"ל לאב"י דבבית שני הואיל ולא היה היובל נוהג לא נהגו שמיטין מדאורייתא ודאמרי' בערכין מנו יובלות לקדש שמיטין מדרבנן קאמר [ומצאתי בתלמידי רבינו יצחק הלוי שכתב במס' גיטין] בירושלמי +גרסתינו בירושלמי כך היא דבר השמיטה שמוט ר' אומר שני שמיטין שמיטה ויובל בשעה שהיובל נוהג השמיטה נוהגת מדברי תורה+ מניין שאין השמטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג שנאמר וזה דבר השמטה שמוט אחת שמטת יובל ואחת שמטת שביעית אבל בת"כ ראיתי דשביעית נוהגת בזמן שאין יובל נוהג ואומר אני שהוא מחלוקת עכ"ל. ומדברי רבינו פה נראה שהוא סובר דאף שלא בפני הבית נוהגת מן התורה ופסק כההיא דת"כ משום דמשמע דההיא כחכמים דפליגי עליה דרבי והלכה כרבים אבל קשה שהרי כתב בפרק ט' ההיא דקתני רבי בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים ועוד דההיא דפרוזבול ליתא אלא אליבא דרבי וכיון שרבינו פסקה לההיא דפרוזבול משמע דסבר לה כרבי והיאך נאמר שכאן פסק כחכמים לפיכך נ"ל דלעולם כרבי ס"ל ול"ק שהוא ז"ל מפרש הא דאמר רבי בשתי שמטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקעות לא אשמטת קרקעות בשביעית קאמר דההיא לעולם נהגה אף שלא בפני הבית אלא ליובל קרי שמטת קרקעות שהרי השדות חוזרות לבעלים וכמבואר בדבריו רפ"ט וכן פירש ר"ת אבל קשה שכתב רבינו בפירוש בזמן שאין היובל נוהג אינו נוהג אחת מכל אלו חוץ משביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם הרי שכתב בשביעית בזמן שאין היובל נוהג אינה

אלא מדבריהם ואפילו שביעית דקרקעות וי"ל דמדבריהם דקאמר לא קאי אלא להשמטת כספים דסמיך ליה דאילו שמטת קרקעות מדאורייתא נמי נהגה בכל זמן ואי הוה אמרינן שמה שכתב רבינו כאן דנוהגת אף שלא בפני הבית מדרבנן הוה ניחא אבל פשטא דמילתא דמדאורייתא קאמר:

ויקרא רבה (וילנא) פרשה א

(תהלים קג) **גבורי כח עושי דברו** במה הכתוב מדבר א"ר יצחק בשומרי שביעית הכתוב מדבר, בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום א' לשבת אחת לחודש א' שמא לשאר ימות השנה ודין חמי חקליה ביירה כרמיה ביירה ויהי ארנונא ושתיק יש לך גבור גדול מזה וא"ת אינו מדבר בשומרי שביעית נאמר כאן עושי דברו ונאמר להלן (דברים טו) וזה דבר השמיטה מה דבר שנאמר להלן בשומרי שביעית הכתוב מדבר אף דבר האמור כאן בשומרי שביעית הכתוב מדבר

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א

הלכה י

ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו. הלכה יא

משרבו האנסיין והטילו מלכי עכו"ם על ישראל לעשות מחנות לחיילותיהן התירו לזרוע בשביעי' דברים שצריכין להם עבדי המלך בלבד, וכן מי שכפאו אנס לעשות בשביעית בחנם כמו עבודת המלך וכיוצא בהן הרי זה עושה. +/השגת הראב"ד/ משרבו האנסיים וכו'. א"א אנו קבלנו האנסיים ארנונא שנוטל המלך חומש מפירות הארץ ומי שאינו עובדה גוזלין אותה ממנו והמקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל ולא היתה שביעית נוהגת בהם אלא מדבריהם בהם התירו לעבוד מפני האונס אבל לא במה שהחזיקו. +

שו"ת מבי"ט חלק ב סימן סד

ולענין השקאת ירקות ועשבים כמו חבצלת השרון ודומיהם הא תנן ריש מ"ק משקין את בית השלחין במועד ובשביעית וכיון דתני להו בהדי הדדי משמע דכל מה שמותר להשקות במועד מותר להשקות בשביעית וכל הני מותר להשקות בח"ה דאיכא בהו פסידא וכן בשביעית ולא שני לן בין פסידא רבה לפסידא זוטא דכל מה שיפסד אם לא ישקנו הוי פסידא דהא לא חלקו בין פסידת ירקות דהוי דבר מועט לפסידת אילנות דהוי הפסד מרובה דכיון דיפסד הכל אם לא ישקנו לא מפלגינן ביניהו והתר זה לכ"ע אפילו למאן דסבר דשביעית בזמן הזה דאורייתא והוא היתר שכירות בהמה לגוי לחרוש בשביעי' ונתינת זרעים לזרוע בשביעית והשקאת הירקות ועשב ועצי הבשמים הנפסדים אם לא ישקו אבל היתר זריעת ישראל שדהו או שדה המושכר לו מפני ששואלים ממנו חלק מה שהיה יוציא אפילו לא היה זורעה אינו אלא להני רבוותא דסבר דשביעית בזמן הזה דרבנן דלמאן דסבר דאורייתא אינו מותר אלא כשאונסיים אותו לצורך חיל המלך דהוי אונס גמור וכדאי הם הסוברים דשביעית דרבנן לסמוך עליהם כ"ש בשעת הדחק ומענין פירות שביעית שגדלו בשדה הגוי בא"י כתבתי בשמטות שעברו משנת הר"צב שהיתה שנת שמטה עד עתה כמה פעמים שהם חייבים בביעור כמו שהוא כתוב אצלי בארוכ' נאם המבי"ט חשון השכ"ז שנת שמטה.

שו"ת משיב דבר חלק ב סימן נו

...א"כ נראה ברור דאיסור עבודת השדה בזה"ז הוא איסור דרבנן כ"ז דעת גאוני בתראי, וגם הביאו הרבה מאמרים בירושלמי ויבואר לפנינו ובספ"ט דשביעית מפורש דשביעית ר"ג וב"ד תקנו: אבל לאחר העיון בפסקי ראשונים, לא נמצא בשום פוסק דאיסור עבודת אדמה בזה"ז דרבנן... נחזור לענין דאיסור עבודת האדמה בזה"ז אסור מה"ת וא"א להקל בזה... וכן יש מקום לומר להקל ולשמור את האילן שלא יתקלקל, אבל לעבוד עבודת השדה חלילה להתיר ויהיה חה"ש בדבר, והא דר' ינאי דאמר פוקו זרעו בשביעית משום ארנונא. כבר נאמרו בזה בראשונים ז"ל ומש"כ הרמב"ם דמותר לזרוע מעט בשביל מס המלך, משמע לי דס"ל דלא אסרה תורה אלא כדי אסיפה לגורן דהיינו לאכילה משא"כ בשביל ארנונא. והנה בזמן שישבו בני"ע על אדמתם היה מצוה זו קשה הרבה מאשר עתה דאז לא הוי מקום לקנות מעו"ג באותה שנה, וגם מחו"ל לא היו מנדבים, ומכ"מ ברבה ובתנחומא ר"פ ויקרא דקרי לשומרי שביעית גבורי כח עשי /עושי/ דברו, מפרש מהו הגבורה חזי שדהו ביורי כרמי ביורי ויהיב ארנונא ושתיק, ובתנחומא אי' רואה שדהו מופקרת אילנותיו מופקרין והסייגין מפורצין פירותיו נאכלין וכובש יצרו ושותק וזהו גבורה, ולא חשיב מניעת חו"ז לגבורה, משום דמצוי בא"י העדר גשמי השנה ואין ליושביה אפילו מים לשתיה, ומי גרע אפקעתא דמלכא במה שהיא מונע ע"פ מצותיה ממה שמונע ע"פ עונש ומכש"כ במצות שביעית שתלה הכתוב שכרה ועונושה בצדה בשכרה כתיב ונתתי גשמיכם בעתם, ובארץ הנהלאה הזאת אשר אין בה הרבה מים הוא עיקר קיום הישוב, ועוד הרבה ברכות שם פ' בחקותי מה שיהיה אחר שנת שביעית אם ישמרו מעבודת השדה בשביעית, וגם בשנת השביעית עצמה כתיב ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה, ואין זו ברכה שבפ' בחוקותי דשם כתיב ונתנה הארץ יבולה דמשמעו הובלה ממקום אחר, משום שיש תחבולות לאומנים כו' כמבואר בהעמק דבר ע"ז המקרא, זהו הברכה בשני תבואות, אבל הברכה בשנת שביעית דכתיב בפ' בהר שיהיו האילנות נותנים פירותיהן גם בלי עבודה, וכן יש ירקות הגדלים מאליהן, ואכלתם לשבע כמבואר בהע"ד, והיה ניכר מזה השגחת ה' ביחוד לשומרי שביעית, וראינו שני פרשיות במצות עליה לירושלים בשלש רגלים בפ' משפטים ובפ' תשא ומשונים בלשון, כמבואר בהע"ד, כ"ז ביארנו בשעה שכל ישראל ישבו בארץ והיה באמת הדבר לפלא איך נתפרנסו בלי עבודת השדה וכתוב עוד וכי תאמרו מה נאכל וגו' וצויתי את ברכתי וגו'.

אכן עתה בהיות יושביה הגוים עובדים את אדמתם ומעט היושבים בקאלאניות אין זה דבר קשה כלל לקנות תבואה מהגוים יושבי הארץ, וגם היום רבו המתנדבים ומשתדלים בישוב הארץ, מכש"כ בהגיע שנה שביעית אפקעתא דמלכא מלך ה' צבאות אלהי הארץ, ועם ה' יושבי חו"ל שמחים לשמוע כי הגיעו לקיים קדושת הארץ ובשמחת לבבם יודו את ה' ואת עמו יושבי הקאלאניות אשר יצאו להיות חלוצים במלחמת החיים תחת השגחת ה' הפרטית בארצו, וכבר שמענו אשר אחר שנתברך בתבואות השדה בשנה זו הששית מה שלא היה כן זה עשר שנים, ואין זה אלא השגחת ה' כדי שימצאו רצון לשמור משמרת התורה וישוב הארץ וכן ירבה נדבות מיראי ה' ושומרי תורה, ובזה יקוים ישוב הארץ בשלימות ברצון ה', וכן יהיו מאמינים שאם לא ישמרו מצות שביעית הרבה עונשים יש למקום ית' כמו עצירת גשמים וארבה וכדומה ח"ו, הכלל יש לנו לדעת ולשום אל לבבנו, דכמו קיום האומה הישראלית תחת זרועות עולם ואין קיומם ע"פ שכל אנושי הטבעי בהליכות עולם, אשר לפי הנראה אין טוב לישראל כי אם להתבולל בעמים ולחפוף קרבנם בכל האפשר, ואנחנו רואים את ההיפך, שכל מה שאנחנו רוצים להתקרב למעשי אוה"ע ולהתקרב להם יותר מהמדה הדרושה לצרכי פרנסה, המה שונאים אותנו ביותר...אכן יותר מאשר עלינו לחוש לבטול הישוב ע"י העדר עבודת הארץ בשנה אחת, עלינו לחוש לקלקול יושבי הארץ אשר יהיו הולכי בטל מכל עבודה בשדה שנה שלמה...ככה בזה"ז עלינו לשית עצות שלא ילכו אנשי הקאלאניות בטל, ולהעמיד לכל קאלאניע אנשי תורה ומוסר שיטיפו לפני האנשים כפי ערכם בהלכות ואגדות ומוסרים טובים ואמונה בה'...כי לא להושיב ארץ פלשתים אנחנו מנדבים כי אם להושיב נשמות ארץ הקדושה לה' ולישראל עמו ובאופן זה שיהיה נשמר בקרב יושביה התורה והמצוה, ואם יהי נשמע במרחקים כי שבתו בשביעית יתרבו המתנדבים כדכתיב בנחמיה כי שמחת יהודה על הכהנים וגו' ולהיפך אם יהי נשמע כי לא שבתו מעבודת השדה חלילה אזי ירפו ידי המתנדבים, ולא יוסיפו להיות גורמים מצות הישוב הבאה בעבירה, ויחדלו לשלוח עוד, ורעה זאת להיושבים הרבה מאשר ישבתו מעבודת השדה. ואנחנו בשם ה' נדגול ואל אלהי ישראל ואלהי הארץ נשים בטחוננו. הנני העמוס בעבודה: נפתלי צבי יהודא ברלין.

והנה הרבה מרבני הזמן יוצאים במחול לבקש עצה ותושיה עבור אחינו האכרים והכורמים באה"ק בשנת השמטה וראיתי מהם הרבה דברים אשר לא כד"ת אמרתי לזרות ולהבר את התבן מן הבר ויתבררו ויתלבנו והמשכילים יבינו: רב אחד כי יחם לבבו על מאות נפש אחב"י בארץ והפריז על המדה וכתב שאפילו אם היה שביעית בזה"ז מדאורייתא היה מקום להקל על פי דברי התוס' סנהדרין (דף כ"ו) וז"ל א"נ י"ל דפק"נ הוא ששואל להם המלך מס ואין להם במה לפרוע ומתים בתפיסת המלך וכונת התוס' בתירוץ הב' אפילו את"ל שביעית בזה"ז מדאורייתא אבל משום חשש פק"נ שרי, וסיים, וכיון שכן צא ולמד אם התירו איסור שביעית מחשש שהמלך ישאל את המס ועי"ז יוכל למות בתפיסה על אחת כמה וכמה יש להתיר איסור זה מחשש הודאי שבני ביתם ישאלו מאתם את המס הטבעי הבו לנו לחם וכו' עי"ש:

נשתוממתי לראות, אשר רב יתיר בפומבי איסור דאורייתא בשביל מזון האשה והבנים באמרו שהוא פק"נ הלא התוס' כתבו ומתים בתפיסת המלך היינו משום דעבור מס הארנונא כשאין לו לשלם יאסר בתפיסה עד שישלם או עד זמן הקבוע מטעם המלך...אבל פרנסת אשה ובנים לא מקרי פק"נ להתיר ע"ז איסור דאורייתא, ואדרבה עד שאתה אומר לו שיעבור על איסור דאורייתא לפרנס את אשתו ובניו, אמור לשכניו וכי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו...ע"כ אם שביעית בזה"ז דאורייתא, ח"ו להתיר משום חסרון פרנסת אשה ובנים...

ואפילו נימא דהלכה דשביעית בזה"ז דרבנן, צריכה ראה רבה שיהא מותר לעבור על איסור דרבנן משום פרנסת אשה ובנים וכל סמיכותם של הרבנים אשר התירו עד עתה יסוד ראיתם הוא רק מהא דר' ינאי הכריז פוקו זרעו בשביעית משום ארנונא והקשו בתוס' איך התיר איסור תורה משום ממון ותירצו דשביעית בזה"ז דרבנן וכתבו הרבנים הנ"ל הרי לנו היתר מפורש שלא לנהוג דיני שמיטה משום הפסד ממון ואם משום ארנונא התיר ר' ינאי עבודת קרקע בשביעית מכש"כ משום פרנסת האכרים שאין להם מקום אחר למחיתם הכי צדיקים אנחנו יותר מר' ינאי עכ"ל, אמינא במטותא מינייכו רבנן אם כה תאמרו שמקרי הפסד ממון מה שהשדות נשארין בורים בשעת השמטה ואין להם מוצא לחיות נפשם וכבר אמרתם ששביעית בזה"ז דרבנן מותר משום הפסד ממון וא"כ נפל איסור דרבנן בשביעית בבירא, ואדרבא חזינן בריש מו"ק דתנן משקין בית השלחין בשביעית ומקשים שם בין למ"ד משום חורש בין למ"ד משום זורע בשביעית מי שרי ומתיר בזה"ז דרבנן ומכ"מ רק משקין בית השלחין אבל חרישה זריעה אסור, וע"כ דזה לא מקרי פסידא רק אעבורי רווחא וזה לא שרי...אבל משקין בית השלחין וכן שדה האילנות דשרי הטעם כמש"כ הרמב"ם (פ"א מהל' שמיטה ויובל ה"י) וז"ל ומפני מה התירו כל אלה שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימית כל עץ שבה והואיל שאיסור הדברים האלה מדבריהם לא גזרו על אילן וכן בארנונא דר' ינאי זה מקרי פסידא ממש שצריך לשלם את המס כמה שעתיד השדה הזה להוציא וא"כ ע"י זה הפסיד מכיסו ולא אעבורי רווחי וע"כ שרי אבל כאן דהוא חסרון פרנסה מקרי רק אין לו מה יאכל וזה ההיתר דאין לו מה יאכל לא מצינו רק בחוה"מ ובאבל לאחר ג' ימים אבל בשביעית לא מצינו בתלמוד שהתירו מלאכה האסורה באין לו מה יאכל...

ואפילו אם אמינא כדעת הרב דלמד מק"ו ממה דהתיר ר' ינאי משום ארנונא דהוי פסידא מכש"כ פרנסת האכרים שאין להם מקום אחר לפרנסתם ג"כ אין שום היתר מזה דבאמת כל מילי דאסרו רבנן אפילו במקום פסידא לא שרינן...אבל הא דאסרו רבנן שביעית בזה"ז הוא כעין דאורייתא שהיה בזמן הבית והוי ככל איסורי דרבנן שאסור במקום פסידא וכ"כ השל"ה בשער האותיות להדיא על שביעית בזה"ז אפילו למ"ד דרבנן מ"מ כל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון וע"כ לא מצינו הלשון בש"ס גבי שביעית ובמקום פסידא שרו רבנן רק הש"ס מתיר בשביעית בזה"ז דרבנן וע"כ משקין בית השלחין ובאמת לאו משום פסידא שרו דהא אין לך פסידא גדולה מזו שמניח שדהו בור שנה אחת ואפ"ה אסרו רבנן רק הטעם של משקין בית השלחין הוא כמ"ש הנ"י שם שכל המלאכות חשובות דסגי להו פעם אחד בשנה אסרו חז"ל אבל השקאה דצריכה תמיד לא מקרי עבודה חשובה ולפיכך שרי...וצ"ל דהשקאה הוא הפסד מרובה אבל ניכוש הוי הפסד מועט ומצינו לחז"ל באיסורי דרבנן נפקותא בין הפסד מועט להפסד מרובה כמו

דאמרינן בשבת (דף קנ"ד) היתה בהמתו טעונה טבל ועשיות מתיר את החבלין והשקין נופלין אע"פ שמשתברין וקאמר הש"ס מאי אע"פ שמשתברין מהו דתימא להפסד מועט נמי חששו קמ"ל וע"כ מוכרחין לומר דהשקאה קים להו לחז"ל דהוי הפסד מרובה וחששו אבל ניכוש הוי הפסד מועט ולא חששו, וא"כ הדבר מסור לחז"ל מהו הפסד מועט ומהו הפסד מרובה ומה דלא מצינו שהתירו בפירוש אין בידינו להתיר משום... והא דמכריז ר' ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא התם לא משום פסידא דהא קתני שם במשנה משרבו האנסים וקאמר עלה בגמרא מהו ניהו ארנונא הרי דקרי להו אונס היינו שאנסו אותם שיזרעו בשביעית כדי שיהיה להם לקחת את הארנונא, ואפילו לתירוך הראשון בתוס' שלא היה פק"נ מ"מ אנסו אותם בעונש יסורים ומניעת מאכל ומשתה או הכאת הגוף בפרט שכן היה צווי מלך אשר מחויבים לזרוע וענוש יענוש מי שיעבור על זה וא"כ כיון שהוא דרבנן במקום אונס המלך לא העמידו חכמים דבריהם אף כי לא היה חשש סכנה, וראיה לזה דגבי ר' ינאי מטעם אונס התיר ולא משום פסידא הוא מירושלמי סנהדרין ובמס' שביעית דמקשי על ר' ינאי הא ברבים אפילו על מצוה קלה ימסור נפשו דס"ד דירושלמי שכוונתם היה להעבירם על הדת, ומסיק שלא היה כוונתם אלא למגבי ארנונא להנאת... והרמב"ם (פ"א מה' שמיטה ויובל הי"א) כתב וז"ל משרבו והטילו מלכים על ישראל לעשות מזונות לחיילותיהן התירו לזרוע בשביעית דברים שצריכים להם עבדי המלך בלבד וכן מי שכפאו אנס לעשות בשביעית בחנם כמו עבודת המלך וכיוצא בהם ה"ז עושה ומהשגת הראב"ד שם משמע דהרמב"ם אפי' בזמן שהוא מה"ת התיר ואם נימא שבמקום סכנה מיירי ומשום פק"נ שריא א"כ למה נקט וכן מי שכפאו אנס לעשות בשביעית כיון דמשום פק"נ שריא מה לי אנס מלך או אנס אחר, וע"כ הנראה דבאמת ברישא לא מיירי הרמב"ם במקום שיש סכנת נפשות רק הטילו המלכים לעשות מזונות לחיילותיהם ומי שלא ימלא את פקודתו ענוש יענוש כחך הקצוב, ופסק הרמב"ם דאף שאין זה סכנת נפשות רק משום דבר מלך שלטון משום הך אונס לבד התירו לזרוע אף בעת שהיה מה"ת, והטעם י"ל כמו שפסק המג"א באו"ח (סי' תרנ"ו) שמותר לעבור על ל"ת מפני שלום מלכות והביא ראיה מהא דרצו חז"ל להקריב את הקרבן אשר הביא בר קמצא ועשה בו מום אלא שר"ז בן אבקולס מיחה שלא יאמרו בעלי מומים קרבים ע"ג המזבח שלא ידעו שהטעם היה משום שלום מלכות משמע לולא האי גזרה היו עוברים על ל"ת להקריב בע"מ ע"ג המזבח משום שלום מלכות, וע"כ פסק הרמב"ם הכא נמי שמותר וכתב עוד וכן מי שכפאו אנס לעשות הר"ז עושה והכא מטעם אונס וחשש סכנה מותר לעשות והוא שני דינים דשניין דא מן דא ודברי הרמב"ם כמין חומר. עכ"פ מהא דר' ינאי אין ראיה לנידון דידן דאין כאן אונס מן אחרים רק שאין לו פרנסת אשתו ובניו דזה מקרי אונסא דנפשיה, ובצדק נוכל לומר כאן פרכת הש"ס בב"ב (דף מ"ז) ודילמא שאני אונסא דנפשיה מאונסא דאחרינא אונסא דאחרינא מקרי אונס ואונסא דנפשיה לא מקרי אונס:

וראיתי לגאון א' שכתב וליתר שאת יכולים למכור לישמעאל המכירו, אלא שאסור למכור שדות לעו"ג בא"י ולפ"ז בחמץ קודם הפסח שנהגו שהמדידה אחר הפסח וא"כ האחריות חלה על המוכר צריך למכור גם החדר דשכירות לא קניא והרי אסור למכור בית בא"י וצ"ל דסומכין על מש"כ הט"ז ביו"ד (סי' קכ"ד סק"ד), דישמעאלים דינם כגר תושב, וראיה דר"י שדר קורבנא לאבידרנא ורב לבר ששך, וצ"ל דלא תחנם לא קאי רק על מאן דפלח לע"ג וה"נ לענין מכירה דנפקא לן מלא תחנם לא קאי עליהם וא"כ אפשר למכור לישמעאל המכירו ותהוי שביעית של עו"ג, ואכתי י"ל דר"י ורב משום דרך שלום הוו משדרי, ומ"מ י"ל דמשום הפסד נמי יש להקל בזה עכ"ל, ובאמת הה"ג הנ"ל ברח מהזאב ופגע בו ארי כי רוצים להמלט מאיסור שביעית בזה"ז דרבנן לרוב הפוסקים ופגע באיסור מכירת קרקע לעו"ג בא"י שהוא איסור דאורייתא לכו"ע, ומה שהביא ראיה ממכירת חמץ וע"כ דסומכין על מש"כ הט"ז דישמעאלים דינם כגר תושב וראיה דר"י שדר קורבנא לאבידרנא, נשתוממתי על המראה, כי מעולם לא אמר הט"ז דישמעאלים דינם כגר תושב, דהא גר תושב בעי לקבל עליו ז' מצות בפני ג' חברים ואין מקבלין ג"ת אלא בזמן שהיובל נוהג, רק הט"ז כתב הטעם על הך דינא שהביא המחבר בעו"ג שאינו עובד שאינו אוסר ברואה דהא הא דאסור בהנאה הוא רק מדרבנן שמא פלח וגר תושב לא פלח וה"ה עו"ג שאינו עובד נמי אינו אסור רק בשתיים וראיתו מהא דר"י שלח קורבנא לעו"ג ביום אידו ואמר ידענא דלא פלח הרי דלדברים שחששו חז"ל דילמא פלח מהני כשידעין דלא פלח אבל לדברים שאסור לעו"ג מה"ת מאי מהני דלא פלח סוף סוף עו"ג הוא ולא גר תושב:

והרב הנ"ל חשב דהראיה הוא האיך נתן מתנה ר"י לאבידרנא הא אסור ליתן מתנה וניחא ליה משום דלא פלח מותר ליתן מתנה ולא קאי הלאו דלא תחנם אם אין עע"ז וא"כ גם מכירת קרקע בכלל זה, וכל זה הוא טעות גמור דהלאו דלא תחנם הן במתנה הן במכירת קרקע שהוא איסור דאורייתא בעו"ג ומותר בגר תושב אף אם הוא עו"ג דלא פלח נמי אסור...

ומעתה נחפשה ונחקרה בעצה לאחב"י הנתונים במצוק ודפקום שנה אחד לפי מש"כ רבינו בית יוסף בתשובת אבקת רוכל (סי' כ"ד) להכריע דבשל עו"ג אינו נוהג שביעית אף דקיי"ל אין קנין לעו"ג להפקיע מתו"מ מכ"מ יכול להפקיע שביעית דקרא כתיב והיתה שבת הארץ לכם ולא לעו"ג והוא מספרא פ' בהר (פ"א פיסקא ו') לכם ולא לאחרים ולמד מן הב"י דה"ה בהא דכתיב והיתה שבת הארץ דחל קדושת שביעית על הארץ היינו בקרקע שלכם ולא לאחרים דעו"ג שזרע בשדהו בא"י לא חל קדושת שביעית ולא כפירוש קרבן אהרן שם כאשר האריך בזה הגאון בעל פאת השלחן וכתב שכן המנהג בארץ ישראל שאין נוהג שביעית בשל עו"ג... הא מיהא דס"ל להתוס' דמשמעות דלכם שיהיה שלו וממעט קרא אפילו של הפקר א"כ לפ"ז הכא דכתיב נמי והיתה שבת הארץ לכם לאכלה דחל קדושת שביעית על הארץ לכם ולא לאחרים א"כ בקרקע דהפקירא אין צריך לחול קדושת שביעית דלא הוי... וא"כ הלא יכולים אחינו בעל הנחלות להפקיר את אחוזתם בפני שלשה דהוי הפקר לכ"ע כמו דמצינו בשו"ע או"ח (סי' רמ"ו) אם השכיר או השאיל בהמה לעו"ג והתנה עמו שיחזיר לו ליום השבת ושוב לא החזיר לו דיכול להפקיר ואינו עובר ולדעת הרבה פוסקים מותר להשכיר לכתחלה על דעת זה שיפקיר א"כ יפקירו את נחלתם והאדמה לא תשם, וא"כ על ידי פועלים עו"ג לפ"ז נראה

לכאורה דבדאי שרי דהא עו"ג אינו מצווה על מלאכת שביעית והשדה נמי לאו דישאל הוא אלא דהפקירא ואין בה משום שביטת שדה... וכן מצאתי לאבא מארי שהתיר להשכיר שדהו ובהבלעה ע"י שנים אחרים ע"ש:

ונפלאתי עליו הפלא ופלא בתלתא חדא האיך משכחת לה להשכיר לעו"ג בא"י, הא קיי"ל דאסור להשכיר לעו"ג מדרבנן גזירה אטו מכירה ועוד שמפקיע ממעשר והוא הלכה פסוקה ביו"ד (ס"ו קנ"א סעיף ח'), שנית כמו דאסור להשאיל או להשכיר בהמה לעו"ג בשבת משום דאדם מצווה על שביטת בהמתו כן אסור להשכיר שדהו לעו"ג בשביעית משום דאדם מצווה על שביטת שדהו בשביעית, דכן אמרינן במס' ע"ז (ט"ו) א"ר מי דמי התם אין אדם מצווה על שביטת בהמתו בשביעית הכא אדם מצווה על שביטת בהמתו בשבת א"ל אביי וכל היכא דאדם מצווה אסור והרי שדה דאדם מצווה על שביטת שדהו בשביעית ותנן כו' חזינן דגמרא מדמי לה לשביטת בהמה בשבת ואיך מצי להשכיר לעו"ג ע"י הבלעה, שלישיית, תמהני אם שרי להשכיר שדה לעו"ג מאי טעמא דצריך ע"י הבלעה, בשלמא בשבת אשכחן השוכר את הפועל לשמור את הפרה וכו' אין נותכין /נותנין/ לו שכר שבת ואם היה שכיר חודש נותנין לו שכר שבת דבשבת אסור שכר שבת והטעם פרש"י בכתובות (ס"ד) דאסור משום מקח וממכר ושכירות אבל בשביעית אפילו הוי שכר שביעית מאי איכפת לן וכי בשביעית אסור פרקמטיא דנאסר שכר שביעית דהא דאמרין לאכלה ולא לסחורה הוא רק בפירות שביעית אבל לא בשאר דברים ע"כ דבריו תמוהין לי להתיר ע"י שכירות בהבלעה ולאסור שכירות בלא הבלעה, אלא תרווייהו צריך לאסור משום שביטת שדה אבל אם הפקיר בפני שלשה אז גם בהמה בשבת שרי ולית ביה משום שביטת בהמתו גם בשדה לית ביה משום שביטת שדה, וכה"ג מצינו בירושלמי (פ"ט משביעית) ר' יצחק הוי ליה עובדא שהיה זמן לבער פירות שביעית אתא שאל לר' יאשיהו א"ל חמי תלת רחמין ואפקר קדמיהון. הרי מצינו עצה זו לענין פירות שביעית כן לדידן גבי קרקע עצמה, ואולי ע"י הדחק יכול הישראל לבדו לעשות המלאכה בהשדה כמו דאמרין בסנהדרין (כ"ו) אגוסטין אני ופרש"י שכיר בשדה עו"ג הרי דאם השדה אין בה דין שביעית יכול גם הישראל עצמו לעסוק בה, ואפילו התוס' שהקשו עליו מהא דאין עודרין עם העו"ג בשביעית ראיתי הרבה מתרצין קושיית התוס' משום דרב סבר בברכות (ל"ז) קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא יסבור דשביעית בה"ז דאורייתא אבל אי שביעית בה"ז דרבנן מותר לעשות עם עו"ג בשדהו ואולי כמ"כ בשדה הפקר, ואיני אומר כן להלכה רק לתפוס את הרע במיעוטו, וה' יזכנו למנות שמיטין ויובלות ויזכנו לראות בנחמת ציון, בשוב ה' שבות עמו:

השדה

ובמצוה קליה כחב וריש שצוני לשוב הקרקעות וכו' ואינה נוהגת אלא בא"י ובזמן שחיובל נוהג עכ"ל ומקורם לא כתב כן הרי להזיא שנות בא"י בכל זמן:

והותרת כהניס תניא פניין עשה שביעית אפי"ם שאין היוכל נוהג ח"ל וספתי לך וכו' ומניין עשה יוכל אפי"ם שאין שביעית ח"ל והוי לך שבץ שבתת שנים דכרי ר' יהודה וחיאי שביעית נוהגת אפי"ם שאין היוכל נוהג ואין היוכל נוהג אפי"ם יש עמי שביעית עכ"ל הרי דבין פרי"ו ובין רבנן שביעית נוהגת גם בלא יוכל כדברי הרמב"ם וריש"י ז"ל כתב שם באמת דהוא מחלוקת כלומר דרבי סבר דשביעית בומה"ז דרבנן ורי"ו ורמב"ם ס"ל דהוי דאורייתא ולהלכה לא הכריע רש"י ורואה דהלכה כרובים ונפסק הרמב"ם וכן משמע בערכין (ל"ג): שאמר מנו יובלות פקיש שמיטין ויובל אינו נוהג ושמיטה נוהגת ואכנס רש"י בעצמו דתי לך דמדרבנן היא ע"ש (והמחלוקת ל"ז) כתיב רש"י תמינה לרבנן נמלה קרומה פה"ק):

אבל ריש"י במוס' ערכין שם כתב דהך דמנו יובלות פקיש שמיטין ויהא דמדרבנן הוא אך דאמאי כרבנן ורי"ו ולא כרבי ע"ש והמוס' שם דחו לחיפוך הך ראייה דתיכ דאין הכוונה שאין היוכל נוהג אלא קיימו מצות יוכל אנל כשאין יוכל נוהג מרנא גם שמיטה לא נוהג ולכאורה מוכרח כן דאפי"ם א"ל קאמר עשה יוכל אפי"ם שאין שביעית והרי כשיוכל נוהג שמיטה דשביעית נוהגת אלא ויהא דהכוונה שלא קיימו מצות שביעית וגם המס"ג בשעת (המ"ט) פסק רבי דשביעית בומה"ז דרבנן והתב שגם אפי"ם פוסק כן (והלויי מוס' ל"ג) ל"ג ל"ג ל"ג דכתיב ה"י על אשיתא לך נהך לרי נמיס דליק ה"י כהמב"ם ורי"ו מוס' ל"ג משמע כהמב"ם ורי"ו: ויש להחמ"א בדברי הרמב"ם בחרות דא"ל אמאי לומר דהך דרבי בשמיטה קרקע הכוונה על יוכל ולא על הוישה וריעה דשביעית הא בריש פ"ק הוא דתנן משקלן בית השלחן במועד ושביעית פ"ד חסיס הוישה וריעה בשביעית

ערוך

דמאי טוף הלכה אי אוטר קל הקילו בשביעית שהיא מדבריהם ואליבא דרבי הוא ע"ש ובמסיל דשביעית אוטר חלה דבר תורה שביעית מדר"ג וחבריו שהם התקינו לנהוג שביעית בומה"ז וביירושלמי ניטין פ"ד הלכה ג' איתא חור ר' יוסי ואמר וזה דבר השמיטה שמוט בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ דבר תורה השמיטה כספס נוהגת בין בארץ בין בח"ל דבר תורה בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מדבריהם השמיטה כספס וכי מדבריהם תמן אמרין אפילו כמיד מעשרות מוכרי תורה מודה בשמיטה שהיא מדבריהם וזה דבר השמיטה שמוט רבי אומר שני שמיטין שלשה יוכל בשעה שהיוכל נוהג השמיטה נוהגת מדברי תורה פסקו היוכלות נוהגת שמיטה מדבריהם ואמתי במילי היוכלות וכי משגלו שבת ראובן וכו' ע"ש:

והך דרבי מוכח גם בשי"ם שלנו בניטין (ל"ג). בלשון זה רבי אומר וכי בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספס בומן שאהא משמט קרקע וכי ופירש"י דסובר דשמיטה בומה"ז דרבנן ורבינו חם בתוס' שם כתב דלאו אחרישה וריעה קאי אלא על השמטת קרקע דיוכל שהקרקע נשמטה בפעליו וחזרה נבלעים היאשונים וכן כבואר מדברי הרמב"ם ריש פ"ט משמיטה שכתב אין שמיטת כספס נוהגת מן החורה אלא בומן שהיוכל נוהג שיש שם שמיטת קרקע שהקרקע ישוב נבלעיו אמרו חכמים בומן שאהא משמט קרקע אהא משמט כספס וכי עכ"ל (והרי"ה) לירושלמי ה"י נייחא חמה ט"ס מוס' סמ"ח ק): ויבואר מדברי הרמב"ם דשביעית בומה"ז דאורייתא וכי כפירוש שם נס"ד דין ר"ה אין שביעית נוהגת אלא בא"י אבל שנאמר כי תבוא אל הארץ ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית עכ"ל ומרלא ביאר דבומה"ז דרבנן כדרכו בכל מקום כבואר דמן החורה הוא והבחרה הוא לפי פירושו דשמיטת קרקע אוכל קאי וכי הרמב"ם כ"ס המצות בשעין קליה ורי"ו שצונו לשבות מעבודת הארץ בשנה שביעית וכי ואין חובה מן החורה אלא בארץ ישראל עכ"ל

הוא לפי פירושו דשמיטת קרקע אוכל קאי וכי הרמב"ם כ"ס המצות בשעין קליה ורי"ו שצונו לשבות מעבודת הארץ בשנה שביעית וכי ואין חובה מן החורה אלא בארץ ישראל עכ"ל

ישראל כארץ נבחרת משתלשלת ונאה אליה מקדושת המקדש ובית הבחירה. "ועשר הקדושות" הן למעשה בחירה אחת. בכיבוש יהושע לא היה בית-המקדש (כל מזמור קל"ב בתהלים עוסק בנענועים למקדש, והבחירה של ירושלים מופיעה בימי דוד רק לאחר שרכש את גורן ארנון היבוסי). כיבוש יהושע חל בזמן, כאשר עדיין לא היתה קדושת ירושלים ובית-הבחירה שתקרוין קדושה על ארץ-ישראל כולה. כיבוש יהושע התחיל על הגבולות, מייחתו לנגב. משם לחוף הים עד לעכו. ולגליל עד לארץ נפתלי. כל חלק שנכבש נתקדש עם כיבושו. כך הלכה קדושת-הכיבוש ועברה ממקום למקום עד שהגיעה, רק בימי דוד, לירושלים, וירושלים נבנה רק לאחר-מכן, בימי שלמה, בית-הבחירה. כך שארץ-ישראל נתקדשה בכיבוש עוד לפני שהיתה קדושת בית הבחירה ואותה קדושה ראשונה, קדושת יהושע, היתה בה קדושה של כיבוש הכטל עם כיבוש הנא אחריו, ולא היה בה אלמנט הבחירה שקדושתה אינה בטלה עולמית. בית ראשון בא לעולם, לאחר שארץ-ישראל כבר נתקדשה והיתה כאן כאילו קדושה מן החוץ אל הפנים, מן הפריפריה שנכבשה-נתקדשה תחילה למרכז שנכבש-נתקדש אחר-כך.

ואולם, שונה היה המצב בימי עזרא. כשהרמבי"ם מדבר על "חזקה שהחזיקו בה עולי בבל" — היכן היתה חזקה זו? לא בפריפריה, אלא מיד במרכז, בירושלים. המלאכה הראשונה שעשה עזרא לא היתה לנאול את ארץ-ישראל, אלא לכנות את בית המקדש, לשקם את חומות ירושלים. כמובן שלשם כך צריך שיבואו יהודים לארץ-ישראל. כדי שלא יהיה הבית בנוי בארץ מלאה עממים. כך כתוב (עזרא

הסקת המסקנה מן המקורות. מה שנוגע לירושלים נאמר. בה (מלכים א, ח, טז) — "מן היום אשר הוצאתי את עמי את ישראל מפמצים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל" — כלומר, מכל ארץ-ישראל לא בחרתי בעיר אלא בירושלים בלבד שנבחרה מתוך ארץ-ישראל, אבל גם ארץ-ישראל עצמה היא נבחרת לקדושה, שהרי כך שנינו במשנה (כלים פ"א מ"ו): "עשר קדושות הן, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות", אחריה נאות במעלות הקדושה עיירות המוקפות חומה ואחר כך ירושלים, לפנינו מן החומה, הרחבת העזרה וכ"ו עד לשיא הקדושה: קדש הקדשים, "שאיין ננוס לשם אלא כהן גדול ביום הכיפורים בשעת העבודה". ממשנה זו אנו למדים כי ארץ-ישראל היא כמין בסיס לפירמידה רבת-קומות של קדושה ובלעדי הנסיס הזה כל הפירמידה כולה מתמוטטת. אילו לא היתה ארץ ישראל נבחרת אף היא — לא היתה מנויה בין עשר הקדושות הללו.

קדושה נבחרת פירושה קדושה של השראת השכינה. בימי יהושע וכל ימי בית ראשון לא היתה לארץ קדושה נבחרת, אלא קדושת כיבוש, שהרי קדושה זו בטלה וקדושת בחירה אינה בטלה לעולם. לעומת זאת היתה הקדושה של ימי עזרא קדושה נבחרת — זו נבחרת בכך אם יש בה השראת השכינה של "לפני ה'". כך אומרים חכמינו ז"ל (מכילתא פתיחתא כה) ש"איין השכינה נגלית בחוץ-לארץ" ואצל יונה כתוב "כי מלפני ה' הוא בורח" — להיכן ברח מלפני ה' זו לחוץ לארץ.

בימי יהושע לא היתה קדושה נבחרת זו יכולה לחול, כיוון שלא היה עדיין בית-הבחירה במציאות וקדושת ארץ-

על התשובה

מה סיבוב של זכרון זה?
 החסבר הוא, כי אכן את המקדש לא היה עזרא צריך לקדש, שהרי מקדש ועומד היה מימי שלמה; גם את ירושלים לא היה צריך לקדש — אבל את ארץ ישראל כולה מוכרח היה לקדש ע"י בניין המקדש ובניין ירושלים, ומשום-כך העמיד את שתי התודות על החומה להראות שבניין החומה יש בו כדי להקרין על סביבותיו ולקדש בקדושת השכינה את ארץ ישראל כולה. והוא שאומרת הגמרא: "זכר בעלמא הוא דעבידי".

אדם שב מגולות חטא

ההקבלה שהעלינו קודם בין גלות, חורבן וקיבוץ גלויות מצד אחד לבין חטא ותשובה מצד שני, נמשכת גם לעניין זה: שני סוגי תשובה הם. יש תשובת הכיבוש ויש תשובת השכינה וכמו שיש שני סוגי קידוש בביאה לארץ-ישראל, קידוש יהושע ע"י הכיבוש שמקדשין קטע אחרי קטע וקידוש עזרא כאשר בונים בית-הבחייה במרכז, בעוד הארץ כולה תחת אדנות הנויים וצוררי ישראל מתנכלים לה, כך גם כבעלי תשובה: יש שמקדש עצמו בכיבוש ויש שהוא מקדש עצמו בהשראת השכינה.

"ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמד ושב וקנצד מכל העמים"

308

כפרה, ייסורים וטאלה

א, ה): "ויקומו ראשי האבות ליחודה ובינימין והכתנים והלוויים, לכל העיר האלהים את רוחו לעלות לבנות את בית ה' אשר בירושלים: וכל סביבתיהם חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב, ברכוש ובהמה ובמנונות", וכן (שם ב, א): "ואלה בני המדינה העולים משבי הגולה... וישובו לירושלים". המרכז לעליית עזרא — היה ירושלים.

איך נתקדשה הארץ בימי עזרא? בהזקה? חזקה כשלעצמה אינה מקדשת? בניין המקדש, בניין בית-הבחייה הוא שקידש את ארץ ישראל! הקדושה לא הלכה הפעם מן החיקף, מן הפריפריה אל המרכז — אלא להיפך, הקדושה הופיעה במרכז, ומן המנים פשטה החוצה כמעין גופע והציפה את כל סביבות ירושלים ומשם הלאה את כל ארץ-ישראל, עד שנחתקדשה ארץ ישראל כולה.

הרי שהמקדש של ארץ ישראל בימי עזרא היה בית המקדש, בית בחירה, מקום השראת השכינה ולפיכך פסק הרמב"ם כי קדושת הארץ שקידשה עזרא היה בית המקדש, בית-הבחייה, נדויק כמו שקדושת שלמה לא בטלה, מפני ששכינה אינה בטלה.

מעניינת הגמרא במסכת שבעות (טז, א) כי עזרא העמיד שתי תודות גדולות בזמן שקידש את ירושלים, ושואלת הגמרא למאן דאמר קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא — הרי שלמה כבר קידשה ולמה היה עזרא צריך את שתי התודות הגדולות? ומשיבה הגמרא: "זכר בעלמא הוא דעבידי". גם הרמב"ם בפ"ו מהלכות בית בחירה כותב: "וזת שעשה עזרא שתי תודות זכרון הוא שעשה שלא במעשיו נתקדש המקום".

307

שבת הארץ, הלכות שביעית / פרק ראשון

קכו

שהוא כדי להמית היצורים הקטנים המזיקים את הגפן. וכן כל הרפואות שעושים נגד מחלת הגפנים הנקראת פלקטריה, מותר לעשות לפי דעה זו אפילו בגופו של אילן (רי"ט). וכן מותר למרח זבל לפי זה כשיש מכה באילן ונשרה קצת קליפתו, כדי להעמיד את האילן שלא ימות, אבל אסור לעשות שום עבודה כדי לחזק את האילן ולהכריחו יותר כדי להשביחו יותר (רי"ט ע"ז נ:). ואם נקטם הגוף קודם שבייעית מותר לסוד שמן במקום הקטימה כדי שלא ימות האילן (גמ' ע"ז שם ע"פ רש"י). ונראה שהוא הדין אם נקטם כשבייעית גופא ע"י אזה סבה, אם יש צורך לסוד שמן במקום הקטימה כדי שלא ימות האילן מותר, אלא, שאסור לקטום את הענף כשבייעית כדי שישביח האילן, שזהו ממלאכת הדימור האסורה (רי"ט ע"פ רש"י שם) ו"א (רי"ט ע"ז שם) שמתחנן גם להשקות את האילן מים, ולזבלו בזבל אם יש צורך בזבל שלא ימות, ואינו אסור כ"א להכריחו יותר. ו"א שדובל בקרקע לעולם אסור, אפילו אם הוא כדי שלא ימות האילן, ולאוקמי אילנא ג"כ אסור, שכל מה שהוא עבודה שבשדה ובכרם לא הותרה משום לאוקמי אילנא (רי"ט שם), ומה שמתחנן לזהם הוא רק כשמושים את הזבל על האילן עצמו, שהיא עבודה מיוחדת רק לאילנות היא מותרת כשהיא לאוקמי אילנא ולהחזיקו כמעמדו שלא ימות. ומה שאסור לכרוך את הנטיעות יש אומרים (רי"ט פ"ב מ"ד), שהוא לקבץ הענפים המתפשטים ונמשכים על הארץ ולקטוף אותם ע"י כריכה, שיעילו למעלה במישור. ו"א (רי"ט שם) שהוא לכרוך אותם בדרכ המגזן עליון כחמה מפני החמה וכנינה מפני היצנה. ולפירושו זה צריך לכבד, שאם כריכה זו היא להציל את האילן שלא ימות, או שלא יגרע מערכו ולהעמידו על מעמדו, אז אינה אסורה כ"א לדעה הראשונה, המוכרת שכל עבודה שהיא בנוף האילן אסורה היא אפילו להעמידו על מעמדו. אבל לדעה השנייה שביארנו, שכל מה שהוא להעמיד האילן על מעמדו מותר אפילו אם העבודה נעשית היא בנוף האילן, אז מותרת הכריכה באופן זה, ואינה אסורה כי אם כשהיא נעשית רק כדי להשביח את האילן ולהכריחו יותר (רי"ט). ומה שאסור לקטם את הנטיעות, יש אומרים (רי"ט שם) שהוא לשכר את ראשי הענפים כשיש להם צורך. ויש אומרים (רי"ט רמב"ע שם) שהוא לכרות קצת מהענפים. ואם העשה פעולה זו כדרך הזמירה כלא שנוי יש לאסור אפילו אם היא לצורך העמדת האילן על מצבו, שלא מצינו היתר לאוקמי אילנא כ"א בחולדות שהן אסורות רק מדרבנן. אבל עצם זמירה, שהיא אסורה מן התורה, יש לומר שאפילו לאוקמי אילנא ג"כ אסור (רי"ט ע"פ רמב"ע' להלן הל' י"ד). אבל כשתעשה באופן משונה מדרך הזמירה, שאז בודאי אינה אסורה מה"ת, אז אם היא לאוקמי אילנא יש להחזיר להדיעה השנייה שכתבנו לעיל, המוכרת שלאוקמי אילנא מותר אפילו אם העבודה

קכה

שבת הארץ, הלכות שביעית / פרק ראשון

ורע וזמר ולא קצר וכצור, כגון שהיתה לו שדה כזאת שהיתה צריכה רק לנטיעה להברכה והרכבה, ויכול וחרישה וכיצא בהן, ועבד אותה כלא שנוי מדרבי העבודה בכל השנים נראה שהוא עובר בעשה של תורה? (רי"ט ע"פ רמב"ן ויקרא כ"ג כ"ד).

[ד] אין נוטעין כשביעית אפילו אילן סרק. ולא יחתוך היכולת מן האילנות. ולא יפקר העלין והכדים היכשים. ולא יאבק את צמרתו באבק. ולא יעשן תחתיו כדי שימית התולעת. ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותן העוף כשהוא רך. ולא יסוך את הפגיון ולא ינקוב אותו. ולא יכרוך את הנטיעות ולא יקטם אותן. ולא יפסג את האילנות. וכן שאר כל עבודה האילן. ואם עשה אחת מאלה כשביעית מכין אותו מכת מרדות.

ונראה שמה שאסור לנטוע אילן סרק כשביעית, הוא אסור אפילו אם איננו מתכוין לנידול העצים כ"א לעשות סייג לכרמו ולשדהו, וכיצא בזה? (רי"ט ע"פ תוספתא פ"ג ה"א). ו"א (רי"ט פ"ב מ"ב), שאסור להסיר ענבים יכשים מן האילן. ונראה שהוא דוקא כשמכווין כזה לרפואת האילן, ולא לאכילה? (רי"ט). ו"א שאסור לחתוך ולהסיר שום דבר של יכשות מן האילן, שזהו ענין הסרת היבלת (רי"ט פ"ב מ"ב). ו"א שאסור לחתוך עלין מן האילן להקל על האילן. גם כשאין העלין יכשים (רי"ט רמב"ע שם). ו"א שאסור להסיר את האבנים הנחוצים על עיקרי האילנות, וכן אסור לכסות את עיקרי האילנות בעפר, אם הם מגולין (רי"ט מ"ג ג'). ויש מי שאומר (רמב"ם לפי פה"ש ב"ש"י סי' כ' סק"א) שכל עבודה שהיא רק להעמיד האילן, ולא להשביחו, שהיא מותרת כשביעית כמו שיתבאר, אינה מותרת כי אם כשאינו עושה את העבודה בנוף האילן, כ"א בקרקע, אבל כשהוא צריך לעשות את העבודה בנוף האילן אסור אפילו להעמיד אותו על מכונו שלא יתקלקל¹⁰. ויש אומרים (רי"ט ע"ז ג' ורי"ט פ"ב מ"ד ורי"ט ע"ז שם) שאין חילוק בזה, וכל שהוא רק להעמיד את האילן על עמדו מותר אפילו אם העבודה היא בנוף האילן עצמו, ולא דוקא בקרקע ובשרשיו, ולפיכך מוכרים הם שמוותר לסוך את האילן בזוהמא, כדי לשמור אותו שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך או כדי שיתרחקו החוליעים ממנו, שכ"ז הוא להעמיד את האילן. ולפי זה מותר לגפר את הגפנים בגפריית,

[יב]

לפ"א ה"ה עמוד קכ"ז

[כל מה שהוא בשביל הפירות אסור לעשות גם עבודה של לאוקמי,

9 נדפס בהערות לקונטרס הלכות שביעית להרב ר"מ טוקוצינסקי שליט"א.

רעד שבת הארץ, הלכות שביעית / קונטרס אחרון

דהפירות של שנה זו רחמנא אפקרינהו, ולכן אין מעשין את האילן להמית התולעים, דאיירי בתולעים המזיקים להפירות, וכמ"ש הר"מ בפירושו. והא דהתיר ר"ש הסרת עלה מהאשכול כבר פ"י הגר"א בש"א ע"פ הירושלמי, שהסרת העלה היא פעולה שלא יתקלקל האילן. ולפ"ד ה"ר יהוסף ז"ל, המוכח בפ"י מלאכת שלמה שם ספ"ב שממרטין באורד מיירי בהשרישי מערב שביעית, י"ל דה"ג מיירי באשכול שצמח בע"ש, ודייק אשכול שהוא עבודה פרי דוקא, והר"ז בכלל פטומי פירי, אבל לפירות שביעית עכ"פ אסור, ואין חלוק בזה אם התולעת או הקוף כבר ישנו על הפרי או לא.

וכן כל השקאה ירקות ורועים יש להתיר דוקא כשהיא לצורך הקרקע, שאם לא ישקדה תעשה מלחה ותהי' גרועה גם לשנה הבאה, או שיש צורך להוצאת ירקות למוצאי שביעית, אבל בשביל הירקות עצמן שהם שביעית לא מצינו היתר. וכ"ג ברשאים ושושנים, שיש להשקות דוקא אם הם מתקיימים גם בשנה שאחר שביעית, או שיצאו ונגמרו כבר בע"ש, אך לא למה שיוצא בשביעית, דרחמנא אפקרי' ול"ש להתיר עבודה בשביל הפסדם. וכ"מ במר"ק ר' ע"פ רש"י ד"ה כד"ן.

שבת הארץ, הלכות שביעית / פרק ראשון קכ"ז

נעשית בנופו של אילין, וי"ע ע"פ רש"י ור"ח הג"ל, ומה שאסור לפסג את האילנות, היינו לסמור בעצים אילן שהוא יתיר ויתר מרואי, ולהסבירם שמוותר לאוקמי אילנא בכל מיני עבודות, לא נאמר איסור זה כ"א כשהוא יכול לעמוד בלא סמיכה ג"כ על מעמרו, אלא שלא יוסף להתגדל, אבל אם עלול הוא (מרי"ג ב' פה"ש סי' ב' ס"ה) להיות פוחת ע"י מניעת הסמיכה מותר לסמור אותו כדי לאוקמי, ואסור לנכש, בין כשעוקר לגמרי את העשבים הרעים, בין כשחותך אותם מלמעלה ומשאיר את העיקרים (מרי"ג ב' פה"ש סי' ב' ס"ה). וכן אין עושין בתים לעשות צללים על הנטיעות להגן עליהן בחמה מפני החמה וכושמים מפני הגשמים (ירוש' פ"ב ה"ג ע"פ ר"ש פ"ד), גם בזה נראה, שאין האיסור כ"א באופן שאין בזה הכרח לאוקמי אילנא כ"א לאברויי ולהוסיף שבת, לפי הדעה השניה, ויש מקום לומר שעשיית בתים, אם היא לאוקמי אילנא מותרת לכל הדעות שאין זה מעשה עבודה בנופו של אילן (ירוש' ע"פ ר"ש שם), והאיסור הוא רק כשהוא לאברויי אילנא ולהוסיף בו גידול בעצו או בפירותיו. וכן אין מכוונים (תוספתא פ"א ה"ז, ירוש' פ"ב ה"ב, פה"ש שם), שהוא לקרן את הקוצים היוצאים מן האילן, המזיקים את הפירות. והאסור לכל הדעות, שאפילו להאומרם שמוותר לעשות עבודה שהיא לאוקמי אילנא, אפילו בנוף האילן, זהו דוקא להעמיד את האילן, שיהי' ראוי לעבודתו לאחר השמיטה, אבל עבודה שהיא לצורך הפירות לעולם אסורה, שמה שהיא לצורך הפירות הפקיעה תורה שהפקיעה את פירות שביעית לכל, וסלקה יד הכעלים מהם, ואפילו כשהם נאברים אסור לעשות עבודה בשבילם^ז. ואין סומכין את האילנות בקנין ודוקנים מן הצדדים וירוש' שם פה"ש שם, ואם הוא לצורך הפירות לעולם אסור, ולצורך נוף האילן אם הוא לאברויי אסור, ולאוקמי נראה דשרי אילנא דכו"ע, שאין עבודה זו בנוף האילן ממש, ואסור לסתח את האבנים, כדי לישר אותם בשביל הכנת הקרקע לעבודה (תוספתא שם ה"ג, פה"ש שם), וכן אין מותרין את הגמנים, הקשורים בקנים הנסמכים אליהם, להחריס מן הקנים כדי שיהיו בריוח (שם, תוספתא שם ה"ז, ירוש' שם, פה"ש שם), ואין משמטיין הקנים מחתח הגמנים (ירוש' שם), וכמוקמות שנהגו לותר ולשמט קודם לתח הסוכות של שמינית מותרין ומשמטיין את הקנים, ואין חוששיין משום עבודה של הפירות שהם צודלי שביעית, וכמוקמות שנהגו לותר ולשמט לאחר התח מותרין ומשמטיין לאחר התח (ירוש' ע"פ ירוש' שם), ונראה שאפילו במקומות שנהגו לותר ולשמט רק אחר התח, אין המנהג מיוסד כ"א על היתיר של הענפים מן הפקעת ולמעלה, במקום שהם מתחילין להיות

חזון איש הל' שביעית ס" ט"ז

ד) והנה משמע דמשקין בשביל שיהיו הפירות נאכלים והא דאמר כדי שילאו צמ"ש ופרש"י אבנ לא כדי שילאו בשביעית, אפשר דר"ל דמשום שילאו צמ"ש לא יהיו אסורין משום ספיחין, ולפ"ז לאו דוקא שילאו אלא ר"ל שילקטו צמ"ש בזמן הביתר [ע"י לעיל ס"י ע"י ס"ק י"ג] ולפ"ז אילנות משקים משום פירותיהן ואע"ג שכן הפקר מ"מ הרי נאכלין ונהגין מהן עד זמן ביעור, ויש לתמוה צמ"ש כ"י שהתירו כל אלה כדי שלא תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, ולמה לא כתב משום שלא יפסדו הפירות כמו במועד, ויש נפקותא עובא אי מתירין גס משום הפסד הפירות או דוקא משום הפסד הארץ והאילנות, ואפשר דעת הר"מ דלעולם לא התירו בשביעית משום פירות שאין להשתדל בגידול פירות ששנה שביעית, והא דהתירו בית השלחין והרבצה היינו שלא תפסד הארץ והאילנות, והא דממסין את האורז נמי שהאורז שלה ישקנו הוא מוץ לשד הארץ ונפסדת, ולפ"ז הא דתניא מרבינן כדי שילאו ירקות צמ"ש היינו שתהא הארץ ראויה נהניא ולא תתקנה, וכן הא דאמר משקין צמ"ש כדי שילאו ירקות בשביעית ר"ל שלא תפסד הארץ מלכוילא, חדע דהא להר"מ הירקות הנכנסות משעיה לשביעית אסורין משום ספיחין כמ"ש ס"י ע"י, ואולי בירקות הזולין שלא גזרו עליהן משום ספיחין, ואפשר דצבחי פליגי אמוראי בירוי פ"ו ה"ב דאמר שם ר"ח אזל לגור ואמר לכן אשקייתא ופריך הא חנן משקין בית השלחין במועד ובשביעית [אפשר דפריך כיון דצמ"י מותר בית השלחין צ"ח שהיא סוריא יבא מותר אף שדה לצן] ומשני אמר ר"י לזרעים [ר"ל לזורך הזרעים אצל לא לשדה] ר"מ צעי מעתה יבא מותר לחרוש [נראה דבבדיחותא קאמר אס מפני לגדל זרעים מותר יבא מותר לחרוש בשביעית אלא ודאי לזורך בשדה ולא לזורך זרעים ועדיין ל"ע]. [א"ה, ע"י לק"י ס"י כ"א ס"ק י"ד].

— נדפס בהוספות שביעית [סוף פרה] ס"ק י"א —

ואפשר דר"מ לאיסורה קאמר דאם תאמר דבסוריא מותר להשקות א"כ מעתה יבא מותר לחרוש דהא משקה ג"כ חורש אלא ודאי יאות אסר לכו ר"ה אשקייתא.

— ע"כ נדפס שם —

והא דחנן ממסין את האורז בשביעית אי מרבינן היינו השקאה כפר"ש ומותר אפי' בשדה כבעל לר"ש לא אצטריך משנתנו אלא לראצ"י. דבאורז מודה, א"כ אשמעינן דמותר למרס, ואי ברבצה היינו השקאה מועטת אשמעינן דאורז כיו כבית השלחין, וכן לדעת הר"מ דמרבינן היינו אילנות אשמעינן דבאורז מותר ולא חני משקין את האורז לאשמעינן דמותר למרס.

ודין בית השלחין נראה דמשתנה לפי מין הנזרע ולפי זמנו בחקופות השנה וכל שנפסד צמיחה בהשקאה היו בכלל בית השלחין, וכנה למדנו ממשנתנו דאורז בכל מקום כבית השלחין נפסד בלא השקאה, ונראה דאינו נפסד לגמרי כשאר תבואת בית השלחין ממש אלא שחכמים הכריעו דשיעור שהוא מפסיד מקרי פסידא ואפשר דאיירי בבית השלחין ואשמעינן היתר מירוס, וכנה לא מותר להשקות אורז אלא בזמן ובמקום שהוא נחוץ לכך, אצל אפשר שיש אורז שגדל צמי גשמים לצד [ע"י לעיל ס"י

חזון איש הל' שביעית סי' י"ח

(ד) מ"ק ד' ב' מפני שמכשיר הגפיה לזריעה, אי צמועד איירי צמקום פסידא, צשביעית אוסר ראצ"ע אף צמקום פסידא אע"ג דמכשיר הגפיה נמי תולדה נינהו וראוי נהתיר כמו השקאה, י"ג משום דלא ניחי גמשרי חרישה וזריעה החמירו צזה, אצנ צני התו' שכתבו דרצנן לא השבי לה כחורש משמע דלא משום מראית עין אחינן ענה אלא אי הוי חרישה ממש לא התירו, ומשמע דלא התירו תולדות חרישה צחפירה כיון דהוא עיקר מאנחת חרישה וכן למ"ד שביעית צזה"ז דרצנן לא התירו חרישה משום הפסד כיון דחרישה וזריעה הן עיקר השביתה של שביעית, [ועוד דאין היתר צמקום פסידא צשביעית כמו צמועד, דצמועד לא נאסר צמקום פסידא, אצנ שביעית איסורה אף צמקום פסידא אלא צמקום שאי אפשר לעמוד התירו ואין לנו אלא דברים הכוללים את הרכים אצנ מאורע של יחיד לא התירו צמקום פסידא, וכמש"כ הר"מ פ"א ה"י ומפני מה התירו כל אלה כו' ומשמע דמשום הפסד פרעו לא התירו ואינו כהוג' המועד דאס היב מותר צמקום הפסד לא שייך נשאל מפני מה התירו ולהשיב שיתקלקל הכל, ע"י נק' סי' ב' בק"כ] ואע"ג דמשום ארנוגא התירו בכל כדאמר סנהדרין כ"ו אי' התם אגיסו טפי ע"י המנכות וקרוב הדבר לפיקוח נפשות ע"י עניות וגביית ארנוגות [וכא דכתיב וא"ת זה נאכל וגו' ולויתו את צרכתי, אין הכונה בצטחה שלא תצו לידי פיקוח נפש ע"י הסרון תצוהת שנה שביעית, אלא בצטחת צרכה צציל שמירת שביעית ומה נאכנ דכתיב ר"ל לא כמו שתחשוב דדרך הטבע שציתתך תצו' נך הפסד ותהיה צחיי לער אלא אלוה נך את הצרכה, והצטחה זו אפשר שיגרוס החטא לקפחה גם הצרכה אינה אלא לכל ישראל, אצנ היחיד ווכל לנקות צצציל וצרו, ומלות שציתת שביעית נדחית מפני פיקוח נפש ככל מלות יתורה צשעת מלור ומנהמה ואין להס לחס לאכול, וצזה ניחא וביניחו כרכים מלקדש כדי שיסמכו עניהם עניים צשביעית, ולא זמכו על הצטחת צרכה צששית דודאי גם עניים צכלל הצרכה,

חזון איש הל' שביעית סי' כ"א

(ד) בס"י ע"ז סק"ד נחקשנו בל' הר"מ שכחז טעם היתר השקאה כדי שלא תעשה הארץ מליחה וימות כל עץ ובגמ' משמע דשביעית דומיא דמועד דמשום הפסד יבול הארץ שרי, ראיתי בניי ריש מו"ק דכחז צהדיא דמשקין צשזיל הספיחין [והיינו צהדיאו שליש צששית שאין צהן איסור ספיחין כמש"כ סי' ע' ס"ק י"ז] וכן הא דתקן מ"ק ר' צ' לדין את האישות צשדה לכן ע"כ משום הפסד הצבואה וצחוי פירשו דמתירין מסקלין ובר"מ פירש דמתירין הפירה, ונראה דהא דצ' רצנו ותעשה הארץ מליחה וימות כנ עץ אין הכונה דחיצה בעץ ולא תעשה פרי לעולם אלא ימות צשנה ז' וגא' יבשיג פירותיו ומלינו איוב י"ד ימות צארץ גצו מריה מים יפריח וגו' ומש"כ תעשה הארץ מליחה הוא טעם למה שסיים וימות כנ עץ אצל אין כאן הפסד הארץ לשנה הצאה חדע דהרי ר"י יאציי ס"ל תולדות דאורייתא וא"כ לא התירו אלא צה"ז אצל צומן שציהמ"ק קיים אסורה השקאה וא"כ צשנה שביעית ימות כל עץ צית השלחין ואי כל אילנות צצית השלחין [וכמו שלדדנו צסי ע"ז] ימותו כל עצי הארץ וכאשר יעשו אחר שביעית לא יהיו להם תירוש ויגבר עד שנת הרביעית וכל דצר נמנע ואי יתקיימו צנס הרי זה נס ויתר מהצברה צשנה ששית ולמה לא הצירו הכחוב ולא הצכירוהו חז"ל, וע"כ ל"ל דמתירין השקאה משום הפירות דאי משום השדה יעקור הפירות ולא תכחוש ארעא שהרי אין משקין שדה חריצה שהרי צמרוחין אין משקין השדה כולה ולא חיישין שתעשה הארץ מליחה וכן אין משקין ירקות צשביעית כדי שיאלו צשביעית ולמה אין משקין שלא תעשה הארץ מליחה וע"כ משום דהספיחין אסורין ואפשר לעקן ומלוה לעקן וע"כ לימר דוקא כשהיא זרעה שהזרע מונץ לשדה מתאצנת אצל לא כשהיא צורה וא"כ יעקור זריעתה ולמה התירו להשקות צית השלחין ולמרים צאור, [ומיכה כיון דכונתו לתקן בקרקע הו"ל מוכש] אלא ע"כ דחיישין להפסד פירות, אלא ודאי כונת רצנו צשנה השביעית יפסדו כל הפירות ועל הפסד הפירות יאמרו הפסד האילנות, וכ"מ צדין ממרסין ולא יכסה צפ"צ מ"י וצרי"מ פ"א ה"טו שהפסד הוא צאור דאין מירוס וכיסוח משצחה את הקרקע אלא את הצמחין, וכ"מ צהא דמתיר ר"ש פ"צ מ"צ ליטול את העלה ומפרש צירי משום הפסד [לפי הגר"א] והיינו הפסד הפירות.

[מיהו קשה שהתחיל הר"מ צחרתי שדה זריעה הצמאה ואיך וסיים צחדא ואולי תעשה הארץ מליחה קאי על שדה זריעה, אצל ג' רצנו צפ"ז מה' יו"ט ה"צ שפחה ג"כ צצית השלחין [והיא שדה זריעה הצמאה כמש"כ צפ"א מה' שביעית] וסיים צהפסד האילנות וכלי האב כ' רצנו ג"כ צריש מ"ק ל"ע ומ"מ למדנו מלי רצנו צה' יו"ט דהפסד אילנות דאמר היינו פירות האין דהא צמועד כל הפסד מתיר מלאכה וגם צ' ימים צודאי לא יפסד האין לעולם].